

ਕਾਵਿ-ਰੰਗ

ਗਿਆਰੂਵੀਂ ਜਮਾਤ ਲਈ

ਸੈਂਟਰਲ ਬੋਰਡ ਆਫ਼ ਸੈਕੰਡਰੀ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ
ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਹਾਰ, ਦਿੱਲੀ-110092

KAAV RANG (For Class XI)

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ - 2015

ਮੁੱਲ : 00/- ਰੁਪਏ

ਧੰਨਵਾਦ

ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ।

© ਸੈਂਟਰਲ ਬੋਰਡ ਆਫ ਸੈਕੰਡਰੀ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ, ਦਿੱਲੀ-110092

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

?

ਸੈਕਰੇਟਰੀ, ਸੈਂਟਰਲ ਬੋਰਡ ਆਫ ਸੈਕੰਡਰੀ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ, ਦਿੱਲੀ-110092

This book or part there of may not be reproduced by any person of agency in any manner.

Printed at :

ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

ਪੁਸਤਕ 'ਕਾਵਿ-ਰੰਗ' ਸੈਂਟਰਲ ਬੋਰਡ ਆਫ਼ ਸੈਕੰਡਰੀ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ, ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਜਮਾਤ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਪਾਠ-ਕ੍ਰਮ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਵਰਤਮਾਨ ਪਰਿਪੇਖ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਯਥਾਰਥ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਮੁੱਢਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਤਸਵੀਰ ਉਭਰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਬਦਲਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰ ਕੇ ਕਵਿਤਾ ਰਚ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਸਾਫ਼ ਝਲਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਭਰਪੂਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਤਮ, ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ, ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ, ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ, ਮਾਂ-ਬੋਲੀ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਗਿਆਨ ਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਭਰਪੂਰ ਸਾਮੱਗਰੀ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰੋਸੀਏ। ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਇੱਕ ਟੀਮ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਪੂਰੀ ਟੀਮ ਹੀ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਇਸ ਅਕਾਦਮਿਕ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਡਾ. ਸਾਧਨਾ ਪ੍ਰਾਸ਼ਰ, ਡਾਇਰੈਕਟਰ (ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਿਖਲਾਈ, ਨਵੀਂ ਕਾਢ ਤੇ ਖੋਜ, ਸੈਂਟਰਲ ਬੋਰਡ ਆਫ਼ ਸੈਕੰਡਰੀ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ) ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਲ ਹਿਲਾਲ ਅਹਿਮਦ, ਜੁਆਇੰਟ ਡਾਇਰੈਕਟਰ (ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ), ਸੈਂਟਰਲ ਬੋਰਡ ਆਫ਼ ਸੈਕੰਡਰੀ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ, ਦੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਤੇ ਸਹੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ।

ਪੁਸਤਕ ਵਿਚਲੀ ਪਾਠ-ਸਾਮੱਗਰੀ ਸਬੰਧੀ ਸੁਝਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਹੈ।

ਡਾ. ਸਤਬੀਰ ਬੇਦੀ
(ਚੇਅਰਪਰਸਨ)

ਕਾਵਿ-ਰੰਗ (ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਜਮਾਤ)

ਸੀ.ਬੀ.ਐੱਸ.ਈ. ਸਲਾਹਕਾਰ ਕਮੇਟੀ :

ਡਾ. ਸਤਬੀਰ ਬੇਦੀ

ਚੇਅਰਪਰਸਨ, ਸੀ.ਬੀ.ਐੱਸ.ਈ., ਦਿੱਲੀ

ਡਾ. ਸਾਧਨਾ ਪ੍ਰਾਸ਼ਰ

ਡਾਇਰੈਕਟਰ (ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਿਖਲਾਈ, ਨਵੀਂ ਕਾਢ ਤੇ ਖੋਜ) ਸੀ.ਬੀ.ਐੱਸ.ਈ., ਦਿੱਲੀ

ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੰਡਲ :

ਡਾ. ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਥਾਪਰ — ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ (ਈ.) ਕਾਲਜ, ਲੋਧੀ ਰੋਡ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ — ਪੀ.ਜੀ.ਟੀ., ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ, ਲੋਨੀ ਰੋਡ, ਸ਼ਾਹਦਰਾ, ਦਿੱਲੀ

ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਢੀ — ਪੀ.ਜੀ.ਟੀ., ਸਰਵੋਦਿਆ ਬਾਲ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਰਮੇਸ਼ ਨਗਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ — ਪੀ.ਜੀ.ਟੀ., ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ, ਇੰਡੀਆ ਗੇਟ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਡਾ. ਇੰਦਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ — ਪੀ.ਜੀ.ਟੀ., ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ, ਤਿਲਕ ਵਿਹਾਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਖਰੜਾ ਰੀਵਿਊਕਾਰ :

ਡਾ. ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ — ਸਾਬਕਾ ਮੁਖੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ

ਮਿਲਖੀ ਰਾਮ — ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਸਰਵੋਦਿਆ ਬਾਲ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਰਮੇਸ਼ ਨਗਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ — ਪੀ.ਜੀ.ਟੀ., ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ, ਪੀਤਮ ਪੁਰਾ, ਦਿੱਲੀ

ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ-ਅਫ਼ਸਰ :

ਸ੍ਰੀ ਅਲ ਹਿਲਾਲ ਅਹਿਮਦ — ਜੁਆਇੰਟ ਡਾਇਰੈਕਟਰ (ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ), ਸੀ.ਬੀ.ਐੱਸ.ਈ., ਦਿੱਲੀ

भारत का संविधान

उद्देशिका

हम भारत के लोग, भारत को एक¹ (सम्पूर्ण प्रभुत्व-संपन्न समाजवादी पंथनिरपेक्ष लोकतंत्रात्मक गणराज्य) बनाने के लिए, तथा उसके समस्त नागरिकों को :

सामाजिक, आर्थिक और राजनैतिक न्याय,
विचार, अभिव्यक्ति, विश्वास, धर्म
और उपासना की स्वतंत्रता,
प्रतिष्ठा और अवसर की समता
प्राप्त करने के लिए,
तथा उन सब में

व्यक्ति की गरिमा और² (राष्ट्र की एकता
और अखण्डता) सुनिश्चित करने वाली बंधुता बढ़ाने के लिए

दृढ़संकल्प होकर अपनी इस संविधान सभा में आज तारीख 26 नवम्बर, 1949 ई0 को एतद्द्वारा इस संविधान को अंगीकृत, अधिनियमित और आत्मार्पित करते हैं।

1. संविधान (ब्यालीसवां संशोधन) अधिनियम, 1976 की धारा 2 द्वारा (3.1.1977 से) “प्रभुत्व-संपन्न लोकतंत्रात्मक गणराज्य” के स्थान पर प्रतिस्थापित।
2. संविधान (ब्यालीसवां संशोधन) अधिनियम, 1976 की धारा 2 द्वारा (3.1.1977 से) “राष्ट्र की एकता” के स्थान पर प्रतिस्थापित।

भाग 4 क

मूल कर्तव्य

51 क. मूल कर्तव्य--भारत के प्रत्येक नागरिक का यह कर्तव्य होगा कि वह--

- (क) संविधान का पालन करे और उसके आदर्शों, संस्थाओं, राष्ट्र ध्वज और राष्ट्र गान का आदर करे,
- (ख) स्वतंत्रता के लिए हमारे राष्ट्रीय आंदोलन को प्रेरित करने वाले उच्च आदर्शों को हृदय में संजोए रखें और उनका पालन करें,
- (ग) भारत की प्रभुता, एकता और अखंडता की रक्षा करें और उसे अक्षुण्ण रखें,
- (घ) देश की रक्षा करें और आह्वान किए जाने पर राष्ट्र की सेवा करें,
- (ङ) भारत के सभी लोगों में समरसता और समान भ्रातृत्व की भावना का निर्माण करे जो धर्म, भाषा और प्रदेश या वर्ग पर आधारित सभी भेदभाव से परे हों, ऐसी प्रथाओं का त्याग करे जो स्त्रियों के सम्मान के विरुद्ध हैं,
- (च) हमारी सामासिक संस्कृति की गौरवशाली परंपरा का महत्व समझे और उसका परीक्षण करे;
- (छ) प्राकृतिक पर्यावरण की जिसके अंतर्गत वन, झील, नदी और वन्य जीवन हैं, रक्षा करें और उसका संवर्धन करें तथा प्राणी मात्र के प्रति दया भाव रखें
- (ज) वैज्ञानिक दृष्टिकोण, मानववाद, और ज्ञानार्जन तथा सुधार की भावना का विकास करें,
- (झ) सार्वजनिक संपत्ति को सुरक्षित रखें और हिंसा से दूर रहें,
- (ञ) व्यक्तिगत और सामूहिक गतिविधियों से सभी क्षेत्रों में उत्कर्ष की ओर बढ़ने का सतत् प्रयास करें जिससे राष्ट्र निरंतर बढ़ते हुए प्रयत्न और उपलब्धि की नई ऊचाईयों को छू ले;
- (ट) यदि माता-पिता या सरंक्षक है, छह वर्ष से चौदह वर्ष तक की आयु वाले अपने, यथास्थिति, बालक या प्रतिपाल्य के लिये शिक्षा के अवसर प्रदान करे।

1. संविधान (छयासीवां संशोधन) अधिनियम, 2002 की धारा 4 द्वारा (12.12.2002) से अंतः स्थापित।

THE CONSTITUTION OF INDIA

PREAMBLE

WE, THE PEOPLE OF INDIA, having solemnly resolved to constitute India into a¹ (SOVEREIGN SOCIALIST SECULAR DEMOCRATIC REPUBLIC) and to secure to all its citizens :

JUSTICE, social economic and political;

LIBERTY of thought, expression, belief, **faith and worship**;

EQUALITY of status and of opportunity; **and to promote among them all**

FRATERNITY assuring the dignity of the individual and the² [unity and integrity of the Nation];

IN OUR CONSTITUENT ASSEMBLY this twenty-sixth day of November, 1949, do HEREBY ADOPT, ENACT AND GIVE TO OURSELVES THIS CONSTITUTION.

1. Subs by the Constitution (Forty-Second Amendment) Act, 1976, sec. 2, for "Sovereign Democratic Republic (w.e.f. 3.1.1977)
2. Subs by the Constitution (Forty-Second Amendment) Act, 1976, sec. 2, for "unity of the Nation (w.e.f. 3.1.1977)

THE CONSTITUTION OF INDIA

Chapter IVA

Fundamental Duties

ARTICLE 51A

Fundamental Duties—It shall be the duty of every citizen of India—

- (a) to abide the Constitution and respect its ideals and institutions, the National Flag and the National Anthem ;
 - (b) to cherish and follow the noble ideals which inspired our national struggle for freedom ;
 - (c) to uphold and protect the sovereignty, unity and integrity of India;
 - (d) to defend the country and render national service when called upon to do so;
 - (e) To promote harmony and the spirit of common brotherhood amongst all the people of India transcending religious, linguistic and regional or sectional diversities ; to renounce practices derogatory to the dignity of women ;
 - (f) to value and preserve the rich heritage of our composite culture;
 - (g) to protect and improve the natural environment including forests, lakes, rivers, wild life and to have compassion for living creature ;
 - (h) to develop the scientific temper, humanism and the spirit of inquiry and reform;
 - (i) to safeguard public property and to abjure violence;
 - (j) to strive towards excellence in all spheres of individual and collective activity so that the nation constantly rises to higher levels of endeavour and achievement.
- ¹(k) Who is a parent or guardian to provide opportunities for education to his/her child or, as the case may be, ward between age of six and fourteen years.

1. Ins. by the constitution (Eighty-Sixth Amendment) Act, 2002 A.4 (w.e.f. 12.12.2002)

ਤਤਕਰਾ

- ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ : ਡਾ. ਸਤਬੀਰ ਬੇਦੀ 3
1. ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ 9
ਇਛਾ ਪੂਰਕੁ ਸਰਬ ਸੁਖ ਦਾਤਾ
ਜੇ ਗੁਰੁ ਤਿੜਕੇ ਤ ਮੀਠਾ ਲਾਗੈ
ਕਾਹੇ ਪੂਤ ਝਗਰਤ ਹਉ ਸੰਗਿ ਬਾਪ
 2. ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ 16
ਦੇਹ ਸ਼ਿਵਾ ਬਰ ਮੋਹਿ ਇਹੈ
ਮਿਤ੍ਰੁ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਹਾਲ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ
ਰੇ ਮਨ ਐਸੋ ਕਰ ਸੰਨਿਆਸਾ
 3. ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ 24
ਬੁੱਲ੍ਹਾ ਕੀ ਜਾਣਾਂ ਮੈਂ ਕੌਣ
ਮੂੰਹ ਆਈ ਬਾਤ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਏ
 4. ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ 30
ਮਾਧੇ ਕਾਜੀ ਨੂੰ ਸੱਦ ਲਿਆਂਵਦੇ ਨੇ
ਅਸੀਂ ਚੇਲੜੇ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਪੀਰ ਮਾਈ
ਭਲਾ ਮੋਏ ਤੇ ਵਿਛੜੇ ਕੌਣ ਮੇਲੇ
 5. ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ 38
ਅਬਲਾ ਦਾ ਬਲ
 6. ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ 43
ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ ਦਿਲ
ਦੋ ਟੋਟਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਭੇਂ ਟੁੱਟੀ

7. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਾਸਦ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ	52
8. ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਕੌਰ ਧਰਤ ਧਿਆਈਏ ਆਈ ਆਈ ਨਵੀਂ ਸਵੇਰ	58
9. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਅੱਖਰਾਂ ਅੰਦਰ ਬਲਦਾ ਦੀਵਾ	66
10. ਗਿੱਲ ਮੋਰਾਂਵਾਲੀ ਸੁਣ ਮਾਏ ਸੁਣ ਬਾਬਲਾ	71
11. ਬਚਨ ਬੇਦਿਲ ਚੱਲ ਮਨਾਂ ਚੱਲ ਉਸ ਪਿੰਡ ਚੱਲੀਏ	76
12. ਜਾਗੀਰ ਮਾਣਕੀਆ ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਵਾਰਸੇ	83

